

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

Катедра „Наказателноправни науки“

Задочното производство по наказателни дела

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление: 3.6. Право /Наказателнопроцесуално право/

Докторант:

Камелия Александрова Андонова

Научен ръководител:

проф. д-р Георги Митов

София

2021

Съдържание

I.	Обща характеристика на дисертационния труд.....	2
1.	Актуалност на темата и проведеното изследване.....	2
2.	Обект, цел и задачи на дисертационното изследване	3
3.	Обем и структура на дисертационния труд.....	4
II.	Съдържание на дисертационния труд.....	5
1.	Увод.....	5
2.	Глава Първа. Същност и проявления на задочното производство.	5
3.	Глава Втора. Предпоставки за провеждане на задочно производство.	15
4.	Глава Трета. Ефекти на влезлия в сила задочен съдебен акт.	24
5.	Заключение	29
III.	Справка за по-съществените приноси в дисертационния труд.....	30
IV.	Списък на публикациите по темата на дисертационния труд.....	33

I.   Обща характеристика на дисертационния труд

1.   Актуалност на темата и проведеното изследване

Актуалността на избраната тема се определя от факта, че към настоящия момент има малко разработки по темата и липсва цялостно изследване на задочното производство. Това производство е подценявано и в съдебната практика – по действащия НПК не е издавано нито едно тълкувателно решение по отношение на задочното производство. Ефектът от negliжирането е тенденциозната подмяна на понятията „неприсъствено производство“ и „задочно производство“ от страна на преобладаващата съдебна практика. Това води до цялостно размиване на същността на задочното производство в теорията и практиката.

Значимостта от такова изследване се потвърждава и от факта, че настоящата уредба на задочното производство следва наложената такава от вече отменен процесуален закон (НПК от 1974 г.). Единствените законодателни промени през последните години са насочени към подобряване на изказа и допълване на вече включени в закона хипотези на задочно производство. Липсата на кардинални промени обаче допълнително затвърждава съществуващия модел на объркване по основния въпрос – кога едно дело следва да се разгледа по задочен ред.

Неглижирането на тази проблематика от българска страна се сблъсква с нарастващия обем международна практика (на Европейския съд по правата на човека, Съда на Европейския съюз, Международния наказателен съд, Международния съд на Организацията на обединените нации, Специалния трибунал за Ливан, Специалния трибунал за Сиера Леоне и други) и международна нормативна база, регламентираща отделни аспекти на задочното производство (конвенции, директиви, рамкови решения, резолюции, учредителни договори). В допълнение към споменатото, могат да бъдат открити пропуски в някои от българските нормативни актове, транспониращи актове на Европейския съюз, включващи изисквания спрямо задочното производство. Успоредно с това, се забелязват и известни затруднения при отговарянето на въпроса дали присъствието на подсъдимия е необходимо за разкриване на обективната истина. Причината за това е обстоятелството, че този отговор предполага извършването на изцяло субективна преценка от страна на съда.

Споменатите пропуски от страна на теорията и практиката провокират моя научен интерес за извършване на самостоятелно изследване, чрез което да направя опит за обогатяване на материята, свързана със задочното производство.

2. Обект, цел и задачи на дисертационното изследване

Обект на настоящия труд е теоретико-практичен анализ на института „задочно производство“. Извършен е преглед на уредбата на разглежданата проблематика в процесуалните закони, действащи на територията на България в периода на третата българска държава – от Освобождението от турско робство до днешни дни. Анализирани са практиката на български съдилища и международни трибунали. Предложени са съпоставки с регулаторните модели на отделни държави. Установено е дали разпоредбите на действащото българско законодателство по този въпрос съответстват на изискванията на международни актове, които са обвързващи за България.

Целта на труда е предоставянето на насоки за прецизиране на регулаторната рамка на института на задочното производство. Направен е опит тази цел да бъде реализирана посредством изпълнението на следните задачи:

1. Въз основа на литературните източници да се изработи концепция за същността на задочното производство;
2. Да се диференцират понятията „задочно производство“ и „неприсъствено производство“;
3. Да се установят етапите на протичане на задочното производство;
4. Да се открият и аргументират ползите и негативите от провеждането на задочно производство;
5. Въз основа на зададените в закона хипотези за провеждане на задочно производство да се обособят конкретни предпоставки и да се анализира тяхното проявление;
6. Да се дефинира обхватът на влезлия в сила задочен съдебен акт и да се изследва неговото отражение върху наказателното производство на други държави.

В методологическо отношение в дисертацията са ползвани утвърдени методи на правно тълкуване, като езиковия, логическия (правилата на индукцията, дедукцията,

аргументите от противното и от по-силното основание), историческия, систематическия и други. При изследването са прилагани и общонаучни методи като анализ, сравнение и обобщение.

С оглед липсата на съвременни автори, публикували цялостно изследване на материята на задочното производство в контекста на сега действащия НПК, за да бъдат изпълнени поставените задачи и защитени изведените тези, настоящият дисертационен труд използва аргументи на автори, отнасящи се до отменени процесуални закони. Това се извършва при съобразяване на настоящата нормативна уредба.

Настоящият дисертационен труд е съобразен с действащото законодателство на Република България към 15 декември 2020 г.

3. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертацията се състои от общо 325 страници, които включват съдържание, списък на използваните съкращения, увод, три глави, заключение и библиография. Към дисертацията са направени 1465 бележки под линия. Библиографията включва 108 заглавия, от които 55 на кирилица (български и руски език) и 53 на латиница (английски и немски език).

В рамките на дисертационния труд са цитирани множество решения на международни трибунали.

II. Съдържание на дисертационния труд

1. Увод

В увода са разгледани актуалността и значимостта от провеждането на теоретико-практичен анализ на института „задочно производство“ в рамките на наказателния процес. Обърнато е внимание на необходимостта от извършване на самостоятелно изследване на материята на задочното производство. Посочени са обектът, целта и задачите на дисертационното изследване.

2. Глава Първа. Същност и проявления на задочното производство.

Първата глава включва 7 раздела. В нея е направен опит за обобщена характеристика на задочното производство на базата на анализ на съдебната практика на български съдилища и международни трибунали, и становищата в правната литература.

В **първия раздел** (Понятие за задочно производство) е предложена работна дефиниция на задочното производство като производство, което се провежда при неоправдано отсъствие на обвиняемия, респективно подсъдимия, при наличието на предпоставките в чл. 269, ал. 1 и ал. 3 НПК.

С оглед на използването в задочното производство на различна понятийна структура в зависимост от правната система на проявлението си, е предложен анализ на използваните понятия за задочно производство от Европейския съд по правата на човека (съкратено нататък: ЕСПЧ), Съда на Европейския съюз (съкратено нататък: СЕС) и законодателството на отделни държави. В България е възприет френският модел, като задочното производство се ограничава до контумациалното такова. Този термин е използван и от Саранов за означение на задочно производство при действието на Закона за углавното съдопроизводство (съкратено нататък: ЗУС). В тази връзка, следва да се има предвид, че Саранов използва понятията „контумациална присъда“ и „присъда *in absentia*“ като синоними на понятието „задочна присъда“ в българския наказателен процес.

Във **втория раздел** (Право или задължение за присъствие, респективно участие на обвиняемия) е направен опит да бъде установено дали присъствието, респективно участието на обвиняемия в наказателния процес е негово право или задължение. Това разграничение има съществено значение, защото допринася за изясняване на основните аспекти на задочното производство. *От една страна*, когато присъствието на обвиняемия се тълкува като негово право, това право може да бъде дерогирано само при изричен отказ на подсъдимия да присъства на съдебното заседание. Това означава, че задочно производство ще може да бъде проведено по изключение само когато има данни, че подсъдимият се е отказал от своето право на участие. В случая задочното производство ще се характеризира като **изключително производство**. *От друга страна*, когато присъствието на подсъдимия се разглежда като негово задължение, задочното производство е отговор на неизпълнението на това задължение. В този случай отсъствието на обвиняемия ще се счита за отклонение от съдебните органи. В споменатата хипотеза задочното производство ще бъде по характера си **санкционно производство**.

На базата на извършения анализ се достига до извода, че българското наказателнопроцесуално право възприема участието на обвиняемия в процеса едновременно като негово право и задължение. Това само по себе си води до известни затруднения, защото подобно разбиране е вътрешно противоречиво. Причината за това е, че когато право и задължение се припокриват, задължението има доминираща позиция и поглъща правото. Това противопоставяне на право на участие и задължение за участие може да бъде преодоляно само когато правото и задължението обхващат различни интереси. Българският наказателно-процесуален закон разрешава този проблем като разделя делата на два вида: такива, при които присъствието на обвиняемия е необходимо (по закон или по разпореждане на съда) и такива, при които не е необходимо. По отношение на първата категория дела обвиняемият носи задължение за участие, по отношение на втората категория дела – право на участие. Паралелно с това обаче, НПК определя етапи, при които присъствието на обвиняемия е задължително независимо от вида на делото или обвинението. Такъв е етапът „Предявяване на постановлението за привличане на обвиняем“. С оглед споменатото, се установява, че задочните дела имат двойствена природа – те са едновременно *изключителни и санкционни*.

В **третия раздел** (Характер на задочното производство) подробно са анализирани проявленията на задочното производство като изключително производство и като санкционно производство.

От една страна, в първата част (Задочното производство като изключително производство) на този раздел се установява, че реализирането на предпоставките за провеждане на задочно производство (чл. 269, ал. 3 във вр. чл. 269, ал. 1 НПК) цели достигането на отправна точка, от която обвиняемият да направи информиран избор дали да участва в делото. Имайки предвид обаче, че първата предпоставка за провеждане на задочно производство е делото да е по обвинение за тежко престъпление, това производство по начало изключва възможността за информиран отказ от участие. Ако обаче присъствието на подсъдимия не е нужно за разкриване на обективната истина според съда, отказът от право на участие може да бъде допуснат. Ако не бъде допуснат, делото следва да бъде спряно до принудителното довеждане на подсъдимия (по аргумент от чл. 25, ал. 1, т. 2 НПК). Достигнат е изводът, че допускането да бъде проведено задочното производство предполага допускането на изначално опорочено производство. При него обвиняемият прави отказ от право, от което по принцип не може да се откаже. С оглед противоречивия характер на задочното производство, до него трябва да се прибегва в краен случай. То следва да се разглежда като изключение от нормалния ход на делото.

От друга страна, във втората част (Задочното производство като санкционно производство) от този раздел е обърнато внимание, че в преобладаващия брой случаи отсъствието на обвиняемия от дело, на което неговото присъствие е задължително, се разглежда като отклонение на същия от съдебните органи. Поради тази причина редица автори в литературата и някои решения на ЕСПЧ разглеждат задочното производство като поредица от действия по санкциониране на отсъстващия подсъдим от страна на държавата.

В четвъртия раздел (Задочно производство и Неприсъствено производство) са разгледани видовете неприсъствено наказателно производство в България, Германия, Австрия и Русия. Застъпена е тезата, че задочното производство е един от тези видове, а не синоним на неприсъствено производство.

Вследствие на анализ на българската съдебна практика се установява, че почти всяко дело, разгледано в отсъствие на подсъдимия, е означено от съда като задочно независимо дали предпоставките за провеждане на задочно производство са реализирани. Това води до извода за преобладаващо неразбиране относно същността на задочното производство и погрешно квалифициране на всички неприсъствени дела като задочни такива от значителна част от съдебните актове. Направени са предложения *de lege ferenda*, които да спомогнат преодоляването на тази практика.

В **петия раздел** (Стадии на наказателния процес, които могат да бъдат проведени задочно) са разгледани доколко определени стадии и етапи на наказателния процес могат да протекат по задочен ред. Същата проверка е извършена и по отношение на особените съдебни производства.

Установява се, че задочно производство може да се проведе в рамките на досъдебната фаза в следните периоди:

- от 1952 до 1974;
- от 1986 до сега.

Направен е опит да бъде определен началният момент на задочното производство. Достига се до заключението, че това е етапът „Предявяване на постановлението за привличане на обвиняем“. На базата на анализ на законодателни разрешения, засягащи досъдебното задочно производство (при ЗУС, НПК от 1952 г., НПК от 1974 г., НПК от 2005 г.) и практическите затруднения при реализирането му, е установено, че задочното производство на досъдебната фаза най-често води или до невъзможност за провеждането му на съдебната фаза, или до възобновяване на производството в периода след 1999 г. (и преди 1974 г.). С оглед споменатото е достигнат изводът, че е неоправдано провеждането на задочно производство на досъдебната фаза. Направено е предложение *de lege ferenda* за отпадането на тази възможност.

В контекста на съдебната фаза е посочено, че задочно производство може да бъде проведено в рамките на първата и въззивната инстанция. Разгледано е дали, в каква степен и при какви условия в Германия и Австрия съдебната фаза може да протече при отсъствието на подсъдимия.

Разгледани са проявленията на задочното производство при подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание и по-специално при разпоредителното заседание. Направена е съпоставка с тези проявления съгласно българското и руското наказателнопроцесуалното право.

Направено е предложение *de lege ferenda* за съвместяване в контекста на българската правна система на процедурата за предварително изслушване като предварителен стадий на задочно производство съгласно руския процесуален закон. Това съвместяване може да стане по два начина: или 1) чрез въвеждането на допълнителен стадий – предварително изслушване на страните, или 2) чрез изменение на съществуващата уредба на разпоредителното заседание.

Извършен е подробен анализ на процедурата по прочитане на обясненията на обвиняемия при отсъствието на същия по време на съдебното следствие пред първоинстанционния съд. Направено е разграничение между съдебни изявления и извънсъдебни изявления на обвиняемия. Съпоставен е органът, пред когото се извършват двата вида разпит на досъдебното производство (пред орган на досъдебното производство и пред съдия), процедурата на тяхното извършване, правилата за тяхното приобщаване и доказателствената им стойност. Изследвано е дали обясненията, дадени от обвиняемия, преди той да преустанови присъствието си и обвинението да бъде изменено, могат да бъдат прочетени на съдебната фаза (въпреки забраната, включена в чл. 287, ал. 4 НПК). След анализ на съдебната практика е достигнат е изводът, че те могат да бъдат прочетени само по изключение при наличието на две кумулативни изисквания:

- не е налице промяна в правно релевантните факти за обвинението;
- изменението се състои само в прецизиране на релевантните факти или в уточняване параметрите на обвинението.

Установено е, че за нуждите на разкриване на обективната истина при отсъствие на подсъдимия и осигуряване правото на защита на същия, този прочит следва да зависи от степента на изменение на обвинението. В тази връзка е застъпена тезата, че трябва да бъде прочетена онази част от обясненията, която е релевантна към новото обвинение. Такава част се състои от тези елементи от новото обвинение, които обвиняемият вече е оспорил и спрямо които се е защитавал. Обърнато е внимание, че с оглед характера на прочита на тези обяснения като изключение от забраната по чл. 287, ал. 4 НПК, доказателствената им стойност следва да бъде занижена. Предложено е прочетената част от обясненията да служи за възпроизвеждането единствено на косвени доказателства (дори когато включват признание). Направени са съответни предложения *de lege ferenda*, които предвиждат включване на предложените разрешения в НПК.

Подробно са изследвани спецификите на разпита на обвиняемия пред съдия по време на досъдебната фаза. Достигнат е изводът, че настоящата уредба на разпита пред съдия създава предпоставки за ограничаване правото на защита на подсъдимия. Направено е предложение *de lege ferenda* в две насоки: или да отпадне института на разпита пред съдия на досъдебната фаза, или да бъде създадена специална категория съдии (като орган на досъдебното производство по чл. 193 НПК), които да извършват контрол върху действия по разследването (в това число разпит на обвиняем) – по подобие на фигурата на съдията следовател във френската наказателноправна доктрина.

С оглед изискванията на изчерпателния преглед на способите за доказване, които могат да се извършат при отсъствие на обвиняемия, е изследвано и процесуално-следственото действие „разпознаване на лице по фотоснимка“.

Задълбочено са изследвани спецификите на етапа „Последна дума на подсъдимия“ с оглед предоставянето отговор на въпроса дали липсата на последна дума на подсъдимия в хипотеза на задочното производство може да съставлява съществено процесуално нарушение. На базата на извършения анализ е достигнат изводът, че отговорът на поставения въпрос е отрицателен. Лансирана е тезата, че дори липсата на последна дума да беше процесуално нарушение, то е неотстранимо.

Разгледани са начините за обжалване на задочна присъда, постановена от първоинстанционния съд, съгласно разпоредбите на НПК, ЗУС (в редакцията до 1948 г.) и наказателно-процесуалния закон на Австрия. Установено е, че въззивното производство може да протече по задочен ред (не неприсъствен) съгласно сега действащия НПК. Изследвано е кога за първи път тази възможност е предвидена от българския законодател и е възприета от съдебната практика.

Разгледани са хипотезите, по които съдебната практика препраща към разпоредбите на чл. 269 НПК, имайки предвид обстоятелството, че съгласно константната практика на ВКС съдът следва да посочи конкретна хипотеза на задочно производство по чл. 269, ал. 3 НПК. В дисертационния труд е изразено несъгласие със споменатата практика на ВКС. Причината за този възглед е, че хипотезите по чл. 269, ал. 3 НПК съдържат несистематизирано изброяване на предпоставки, които никога не присъстват самостоятелно. Поради това, за да се проведе задочно производство, винаги трябва да бъдат налице елементи от първите три точки по ал. 3. Вероятно поради затруднение при посочване на конкретна хипотеза в преобладаващата част от съдебната практика (първа и въззивна инстанция) се наблюдават три тенденции:

- 1) извършва се препратка директно към чл. 269 НПК без да се конкретизират хипотези и условия на проявление на задочно производство;
- 2) като основание за провеждане на задочно производство се посочва общо чл. 269, ал. 3 НПК, вместо конкретна точка от същата тази алинея.
- 3) отбелязва се наличие на съвкупност от точки по чл. 269, ал. 3 НПК, вместо да се посочи конкретна хипотеза на задочно производство.

При извършен анализ на особените съдебни производства е достигнат изводът, че в преобладаващата си част те не могат да протекат по задочен ред. Причините за този възглед могат да бъдат разделени на три категории:

- 1) налице са предпоставки на особеното производство, които изключват то да протече задочно (например: особеното производство се допуска при обвинение за престъпление, чийто законоустановен минимум е под 5 години лишаване от свобода) – в тези случаи е възможно производството да протече неприсъствено, но не и задочно;
- 2) налице е разпоредба, която изключва отсъствието на обвиняемия (например: разпоредбата гласи, че присъствието на обвиняемия е задължително без да предвижда изключения от това) – в тези случаи производството не може да протече нито задочно, нито неприсъствено;
- 3) налице е разпоредба, която предвижда активно участие от страна на обвиняемия (това може да се разглежда като аспект на втората категория) – в тези случаи производството не може да протече нито задочно, нито неприсъствено.

Установено е, че извън изведените категории особени съдебни производства, съществуват и такива, които може да бъдат разгледани задочно. Те обикновено съдържат разпоредба, препращаща към общите правила на първоинстанционното производство (например: разглеждането на дела за престъпления, извършени от непълнолетни).

В шестия раздел (Гаранции и механизми на защита) са разгледани средствата за защита на отсъстващия обвиняем, предвидени от законодателя, които изпълняват функцията на гаранции за реализирането на неговите права. Механизмите на защита на отсъстващия обвиняем са задължителна защита, невъзможност за сключване на споразумение в отсъствие на подсъдимия и възможност за възобновяване на задочно проведеното дело.

Участието на защитник при задочно производство е определено от редица автори като безусловно необходима защита (Павлов) или абсолютно задължителна защита (Чинова, Трендафилова, Давидкова-Димитрова). Тази защита включва два елемента: 1) задължително конституиране на защитник; 2) извършване на ефективна защита от страна на процесуалния представител на отсъстващия обвиняем.

Необходимостта от конституирането на защитник, представляващ интересите на отсъстващия обвиняем, е затвърдено като основно положение в практиката на ЕСПЧ. В допълнение към споменатото, съгласно ЕСПЧ задочна присъда, постановена в отсъствието на защитник, е нищожна.

В дисертационния труд е изразена позицията, че винаги когато обвиняемият отсъства (независимо дали делото се води задочно или не присъствено), следва да му бъде осигурена задължителна защита. Това се отнася както за досъдебната, така и за съдебната фаза. Задължителната защита на отсъстващия подсъдим (чл. 94, ал. 1, т. 8 НПК) намира проявления и при особените съдебни производства (като производството за замяна на наказанието „пробация“ с наказанието „лишаване от свобода“). Ако не бъде назначен защитник на отсъстващия обвиняем/подсъдим, се допуска съществено процесуално нарушение, което съществено ограничава правото му на защита. Това нарушение в повечето случаи е отстранимо. Поддържа се тезата, че има хипотези, когато нарушението може да бъде неотстранимо. Такава е ситуацията, когато след като обвиняемият е разпитан в рамките на досъдебното производство без да му бъде назначен защитник, той е преустановил участието си в процеса. Дадените при отсъствието на защитник обяснения не могат да бъдат четени в съдебното заседание.

Установено е, че съгласно актовете на ЕС ефективната защита предполага кумулативното наличие на два елемента: 1) необходим срок на осъществяване на защитата и 2) задоволителен начин на осъществяване на защитата (нейното съдържание).

Необходимият *срок* е дефиниран посредством определяне на момента на назначаване на защитника и момента, когато той преустановява своята дейност. В тази връзка е отбелязано, че пълномощното на защитника по принцип важи за цялото наказателно производство, освен ако не е уговорено друго (чл. 93, ал. 5 НПК). Моментът на назначаване, от друга страна, трябва да се случи непосредствено след установяване на наличието на предпоставките за провеждане на задочно производство. Този момент може да бъде (съгласно Директива 2013/48/ЕС):

- при обвиняеми – от момента, в който тези лица са уведомени (с официално съобщение или по друг начин) за воденото срещу тях производство;
- при издирвани с ЕЗА лица – от момента, в който тези лица са задържани.

В контекста на българското право споменатите моменти кореспондират с момента на предявяване на постановлението за привличане на обвиняем, предявяването на протокола от първото действие по разследването срещу лицето или момента на задържането на лицето.

От гледна точка установяване *начина* на осъществяване на защитата (нейното съдържание) в хипотеза на задочно производство, дисертационният труд обръща

внимание кои изисквания (от посочените в чл. 3, пар. 3 от Директива 2013/48/ЕС) могат да се реализират при отсъствие на обвиняемия. В тази връзка са обособени две линии на проявление на защитата, а именно:

- 1) когато обвиняемият е осведомен за наказателното производство, упълномощил е защитник и впоследствие е преустановил присъствието си (трансформация от присъствено в задочно производство);
- 2) когато няма данни обвиняемият да е осведомен за наказателното производство, извършено е щателно издирване за установяване на местонахождението му и впоследствие служебно му е назначен защитник в негово отсъствие (производството протича изцяло задочно).

В първия случай (трансформация от присъствено в задочно производство) е възможно извършването на следните действия:

- обвиняемият и неговият защитник могат да се срещат и да осъществяват дистанционна кореспонденция;
- защитникът е присъствал по време на разпита на обвиняемия на досъдебното производство (тези обяснения впоследствие могат да бъдат прочетени в отсъствието на подсъдимия);
- защитникът участва при извършването на процесуални действия и действия по разследване, когато законът предвижда обвиняемият да присъства/участва при извършването на тези действия. Тези действия могат да обхващат както досъдебната, така и съдебната фаза.

Във втория случай (производството протича изцяло задочно) възможността за участие на защитника е сравнително по-ограничена. Този извод се дължи на липсата на контакт между служебно назначения защитник и обвиняемия. Независимо от това обаче, за нуждите на осъществяване на ефективна защита, на досъдебната фаза защитникът трябва да участва на действията по разследването, когато законът предвижда обвиняемият да присъства/участва при извършването на тези действия, и на всички съдебно-следствени действия на съдебната фаза.

Участието на защитника трябва действително да защитава интересите на отсъстващия обвиняем, а не да демонстрира повърхностна ангажираност. Това участие трябва да включва (съгласно чл. 99, ал. 1 НПК): 1) запознаване с делото и изготвяне на необходимите извлечения; 2) изготвяне на искания, бележки и възражения; 3) предоставяне на доказателства в подкрепа на обвиняемия, когато разполага с такива; 4)

обжалване актовете на съда и на органите на досъдебното производство, които накърняват правата и законните интереси на обвиняемия.

Втората част от шестия раздел разглежда невъзможността за сключване на споразумение между прокурора и защитника на отсъстващия обвиняем като гаранция за правото на защита на обвиняемия. Задълбочено са анализирани спецификите на процедурата по решаване на делото със споразумение, които изключват сключването на споразумение в хипотеза на задочно производство. Изследвани са възможностите за сключване на споразумение с явилите се обвиняеми, когато престъплението е извършено при съучастие и делото протича задочно само за един от съучастниците (или част от тях).

Третата част от този раздел изследва възобновяването на наказателното дело като гаранция за защита правата на задочно осъденото лице. Ако задочната присъда е вече влязла в сила, осъденият може да се възползва от възможността за възобновяване на наказателното дело при допуснатата екстрадиция (чл. 422, ал. 1, т. 6 НПК) и по искане на задочно осъдения (чл. 423 НПК). Задочно осъденото лице може да поиска възобновяване и на общото основание по чл. 422, ал. 1, т. 5 НПК по отношение на съдебни актове по чл. 354, ал. 2, т. 2 и ал. 5 НПК, както и по съдебни актове, непроверени по касационен ред. В тази хипотеза е необходимо да е налице допуснатото съществено процесуално нарушение (чл. 348, ал. 1, т. 2 НПК), в резултат от което осъденото лице е лишено от възможност за лично участие на делото.

В седмия раздел (Баланс на потенциални ползи и вреди от провеждането на задочно производство) се извършва подробен анализ на противоречивата природа на задочното производство, отличаваща се както с положителни, така и с отрицателни прояви. Двойствеността на задочното производство предполага установяването на баланс между правата на личността (да участва в производството) и обществения интерес (от налагане на наказание за извършеното престъпление). Това може да се постигне като се имат предвид всички потенциални ефекти на задочното производство. В тази връзка подробно са изследвани както ползите от провеждането на задочно производство, така и вредите, до които това производство може да доведе.

Установен е преобладаващ скептицизъм относно необходимостта от провеждане на задочно производство. Това най-често се дължи на оценката, че рисковете от разглеждане на дадено дело по задочен ред преобладават пред ползите. Отбелязано е, че практиката на ЕСПЧ, насочена предимно към предвиждане механизми за компенсация на задочно осъдения (предоставянето на възможност делото му да бъде отново

разгледано по същество в негово присъствие), задълбочава тези рисковете. По този начин се оказва натиск спрямо държавите членки на ЕС да приемат регулация, която делегитимира задочното производство, вместо да се положат усилия за неговото усъвършенстване. Тази практика на ЕСПЧ сама по себе си не е съобразена с преобладаващата част от правните актове на ЕС (чл. 4а от Рамково решение 2002/584/ПВР; чл. 7, пар. 2, б. „и“ от Рамково решение 2005/214/ПВР; чл. 8, пар. 2, б. „д“ от Рамково решение 2006/783/ПВР; чл. 9, пар. 1, б. „и“ от Рамково решение 2008/909/ПВР; чл. 11, пар. 1, б. „з“ от Рамково решение 2008/947/ПВР; до известна степен също чл. 8, пар. 2 и пар. 3, изр. 1 от Директива 2016/343/ЕС).

Достига се до извода, че с оглед своята небалансирана регламентация (фокусът ѝ е поставен върху последиците за сметка на предпоставките) задочното производство е едно несъвършено производство. Недостатъците на това производство могат да бъдат минимализирани само ако бъде постигнат необходимият регулаторен баланс. Това означава, че законодателят трябва да конкретизира регламентацията на предпоставките за провеждане на задочно производство. Успоредно с това, той следва да очертае определени стъпки, които компетентните органи трябва да предприемат с цел установяване причините за отсъствието на обвиняемия.

3. Глава Втора. Предпоставки за провеждане на задочно производство.

Втората глава включва 7 раздела. Тя прави опит да обособи конкретни предпоставки за провеждане на задочно производство, да изследва тяхното проявление и да направи предложения *de lege ferenda* за прецизиране на начина, по който те са уредени в НПК.

В **първия раздел** (Характеристика на предпоставките за провеждане на задочно производство) тези предпоставки са изведени. Извеждането им е извършено през призмата на отделни хипотези, уредени в чл. 269 НПК. Всяка от точките на чл. 269, ал. 3 НПК представлява такава хипотеза. Хипотезите са:

1. подсъдимият не е намерен на посочения от него адрес или е променил същия, без да уведоми съответния орган (т. 1);
2. местоживеенето на подсъдимия в страната не е известно и след щателно издирване не е установено (т. 2);

3. подсъдимият е редовно призован, не е посочил уважителни причини за неявяването си и е изпълнена процедурата по чл. 247б, ал. 1 (т. 3);
4. подсъдимият се намира извън пределите на Република България и:
  - местоживеенето му не е известно (т. 4, б „а“);
  - не може да бъде призован по други причини (т. 4, б „б“);
  - е редовно призован и не е посочил уважителни причини за неявяването си (т. 4, б „в“).

Изискването делото да е по обвинение за тежко престъпление (чл. 269, ал. 1 НПК) е обособено като необходимо общо условие за провеждането на задочно производство. То следва да намери проявление при всяка една от изброените хипотези. Същото важи и за изискването съдът да не е преценил, че присъствието на подсъдимия е нужно за разкриване на обективната истина (чл. 269, ал. 3, вр. ал. 2 НПК).

Когато делото се разглежда по задочен ред, съдът посочва конкретната хипотеза, която се реализира. Това означава, че задочното производство се разглежда като съвкупност от ситуационни проявления, а не от конкретни предпоставки. Тази тенденция не може да бъде подкрепена. Причината за споменатия възглед е, че хипотезите в закона не представят напълно изолирани събития със самостоятелно проявление. Всички хипотези споделят общност на елементите, които ги изграждат. На практика е невъзможно да бъде установена ситуация, която да кореспондира само с една от хипотезите. В тази връзка, дисертационният труд обобщава, че наложената от законодателя алтернативност на хипотези не представлява оптимално разрешение.

От друга страна, от споменатата общност от елементи може да бъдат изведени отделни предпоставки, чието наличие следва да бъде кумулативно, а не алтернативно. Тези предпоставки са обособени на базата на анализ на уредбата на разглежданата проблематика през годините, научните становища и анализ на съдебната практика. Изведените предпоставки са:

1. задължително (по закон) присъствие на обвиняемия;
2. редовно призоваване (съответно невъзможност за извършване на призоваване);
3. щателно издирване;
4. липса на уважителни причини;
5. местонахождение извън пределите на България.

За яснота на изложението във втората глава са използвани следните работни понятия:

- *задължително присъствие на подсъдимия* – когато присъствието на подсъдимия е задължително по силата на закон (чл. 269, ал. 1 НПК), т.е. когато делото е за престъпление, наказуемо с лишаване от свобода повече от пет години.
- *нужно присъствие на подсъдимия* – когато присъствието на подсъдимия не е задължително по силата на закон, но е сметено от съда за нужно (чл. 269, ал. 2 НПК). Тогава присъствието на подсъдимия се разглежда като задължително по силата на разпореждане на съда.
- *необходимо присъствие на подсъдимия* – общо понятие, използвано за посочване на ситуации, когато присъствието на подсъдимия е или задължително по закон, или нужно по разпореждане на съда.

При обособяването на насоки, улесняващи преценката дали присъствието на обвиняемия е нужно, са използвани следните работни понятия:

- *вътрешни предпоставки* – отнасят се до фактите, за чието установяване само обвиняемият може да допринесе;
- *външни предпоставки* – отнасят се до способности за доказване с участие на обвиняемия, липсата на които способности значително намалява вероятността за установяване на обективната истина.

Когато вътрешните предпоставки са налице, а външните – липсват, присъствието на обвиняемия следва да бъде сметено за нужно за разкриване на обективната истина. В този случай делото трябва да бъде спряно докато обвиняемият не бъде доведен.

Задълбочено е изследван генезисът на възникването, развитието и проявлението на предпоставките за провеждане на задочно производство. Тези предпоставки могат да бъдат открити в следните отменени нормативни актове: чл. 268 от НПК от 1974 г., чл. 191 във вр. чл. 127 и чл. 186, ал. 3 от НПК от 1952 г., чл. 330 от ЗУС (в редакцията до 1948 г.), чл. 100 от Закон за съдопроизводство по углавните дела, които са подсъдни на мировите съдии (глава V е посветена на задочното производство), чл. 23 от Закон за съдене на министрите (в редакцията до 1924 г.), чл. 24 от Закон за ограничение кражбите, убийствата, тежките телесни повреди и палежите (в редакцията до 1931 г.), чл. 7, ал. 6 от Закон за търговията с външни платежни средства (отм.). Установява се, че предпоставките за провеждане на задочно производство се различават в зависимост от приложимия нормативен акт (това е така след 1922 г., когато е отменен Законът за съдопроизводство по углавните дела, които са подсъдни на мировите съдии). В тази връзка, е уточнено, че регламентацията по ЗУС (в редакцията до 1948 г.) по този въпрос

се счита за обща, а по останалите закони – за специална. Поради тази причина, независимо от конкретно приложимия закон (*lex specialis*) съдебната практика (до 1951 г.) винаги включва препратка към чл. 330 – 330в от ЗУС (*lex generalis*). Обособяват се следните видове задочно производство в зависимост от закона, който урежда предпоставките за провеждането им: Задочно производство по Закона за съдопроизводство по углавните дела, които са подсъдни на мировите съдии (1880 – 1922 г.), Задочно производство по ЗУС (1922 – 1928 г., 1928 – 1934 г., 1934 – 1935 г., 1935 – 1951 г.), Задочно производство по Закона за ограничение кражбите, убийствата, тежките телесни повреди и палежите (1920 г. – 1948 г.), Задочно производство по Закона за съдене на министрите (в редакцията до 1924 г.), Задочно производство по Закона за търговията с външни платежни средства (отм.).

Във **втория раздел** (Необходимо присъствие на подсъдимия) е въведено и развито работното понятие „необходимо присъствие на подсъдимия“ като общо понятие, включващо „задължителното присъствие“ (по закон) и „нужното присъствие“ (по разпореждане на съда). Литературата, подкрепяща подобно разграничение на видовете присъствие, е публикувана преди влизането в сила на НПК от 1952 г. Тази литература и нормативната уредба, въз основа на която е издадена, са подробно анализирани в дисертационния труд. Изградени са паралели с настоящата уредба на НПК от 2005 г. Достигнат е изводът, че преди 1952 г. законодателят обособява две категории присъствие на подсъдимия: необходимо и *per argumentum a contrario* факултативно. Необходимото присъствие на подсъдимия, от своя страна, се дели на две под-категории: задължително присъствие (по закон) и нужно присъствие (по разпореждане на съда).

Във **втората част от този раздел** е задълбочено анализирана първата предпоставка за провеждане на задочно производство – задължителното присъствие на подсъдимия (по закон). Съгласно чл. 269, ал. 1 НПК присъствието на подсъдимия е задължително по дела с обвинение за тежко престъпление. Тежко престъпление е това, за което по закона е предвидено наказание лишаване от свобода повече от пет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна (чл. 93, т. 7 НК). Извършена е съпоставка с правните системи на Германия и Австрия. В процесуалните закони на двете държави се посочва конкретен кръг от престъпления, спрямо които е допустимо делото да се проведе неприсъствено. Ако обвинението е за друг вид престъпление, съдебното заседание следва да бъде отложено до принудителното довеждане на подсъдимия. Тези престъпления са определени посредством предвиденото в наказателния кодекс

наказание. Установява се, че делото може да бъде проведено неприсъствено в Германия и Австрия само при по-леко наказуеми деяния.

В *третата част от втория раздел* са разгледани спецификите на нужното присъствие (по разпореждане на съда) на подсъдимия като предпоставка, преграждаща провеждането на задочно производство. Ако съдът прецени, че присъствието на подсъдимия е нужно, делото следва да се спре (съгласно чл. 25, ал. 1, т. 2 НПК). Установено е, че присъствието на подсъдимия е нужно, когато отсъствието му би попречило за разкриване на обективната истина (по аргумент от чл. 269, ал. 3, вр. ал. 2 НПК). Изследвано е понятието „пречка за разкриване на обективната истина“ посредством анализ на проявленията на понятието „обективната истина“ в отделни наказателно-процесуални закони. Достигнат е изводът, че тази пречка се изразява във възникването на предпоставка за провеждането на субективно, едностранно и непълно разследване.

Направен е опит да бъдат обособени предпоставки, чието наличие по обективен начин да дава отговор на въпроса дали присъствието на подсъдимия е нужно за разкриване на обективната истина. Тези предпоставки са два вида. За тяхното означение са избрани следните работните понятия: 1) вътрешни предпоставки и 2) външни предпоставки.

Вътрешните предпоставки предполагат наличието на елементи от главния факт, за чието установяване само подсъдимият може да допринесе. Наименованието „вътрешен“ е избрано с цел индикация обвързаността на тази категория предпоставки с личността на подсъдимия – негови спомени, отличителни белези, ДНК и т.н. Това са предпоставки, чието наличие или липса има съществено значение за разкриване на обективната истина. Застъпена е тезата, че като вътрешна предпоставка може да се разглеждат следните компоненти: 1) личност на дееца; 2) елемент от състава на престъплението; 3) процесуално основание, възпрепятстващо хода на делото.

Когато *личността* на дееца е засегната е изложена позицията, че присъствието на подсъдимия е необходимо за разкриване на обективната истина, когато:

- определянето на правилния състав на престъплението зависи от данни за личността на подсъдимия (като възраст, съдебно минало, връзка между извършителя и пострадалия, мотив, причини за извършване на престъплението и т.н.);
- няма доказателства, които да дават информация относно тези данни.

От гледна точка *елемент от състава на престъплението* е изразено становището, че присъствието на подсъдимия е нужно, когато то ще допринесе за установяването по безспорен начин на такъв елемент. Такава ще е ситуацията например, когато съществува противоречие относно удостоверяването на един и същ юридически факт от значение за правилното решаване на делото. Направено е уточнението, че в тази категория не се включват елементи, които не са посочени в хипотезата на конкретната правна норма от НК и които не са от значение за осъществяване на престъплението.

Процесуално основание, възпрепятстващо хода на делото, е включено към вътрешните предпоставки, защото наличието или липсата на такова има съществено значение за развитието на производството и достигането/недостигането до окончателен съдебен акт. Такова процесуално основание може да бъде: 1) основание, изключващо образуването на наказателно производство; 2) основание за прекратяването на наказателно производство; 3) основание за спирането на наказателно производство. Обособени са следните основания, за дефинирането на чието наличие или липса подсъдимият може да допринесе със своето присъствие на делото: 1) изпадане на дееца в продължително или краткотрайно разстройство на съзнанието; 2) наличие на помирение между подсъдимия и частния тъжител; 3) посочване на датата на извършване на престъпление от частен характер.

Изразена е позицията, че наличието на вътрешните предпоставки само по себе си не е достатъчно за класификация присъствието на подсъдимия като нужно. За тази цел е необходима и липсата на определени *външни предпоставки*. Тези предпоставки са описани като „външни“, защото са свързани със събития, стоящи извън личността на конкретния обвиняем/подсъдим. Те могат да бъдат извършени само от или със съдействието на съда или органите на досъдебното производство. Тези предпоставки са обособени на базата на анализ на съдебна практика, директиви на ЕС и наказателнопроцесуалната уредба на Федерална република Германия и Република Австрия. Предложени са два вида външни предпоставки, чиято липса следва да доведе до преценката, че присъствието на подсъдимия е нужно за разкриването на обективната истина: 1) разпит на обвиняемия/подсъдимия; 2) други принудителни способности за доказване. Към втората категория са включени: разпознаване, освидетелстване и вземане на образци за сравнително изследване. В тази връзка е установено, че присъствието на подсъдимия е нужно за разкриването на обективната истина, когато

- в рамките на досъдебното производство не е извършено едно от посочените процесуално-следствени действия (при дела от общ характер)

въпреки необходимостта за това (например: на местопроизшествието са намерени биологични следи или свидетел е забелязал отличителни белези върху тялото на извършителя на престъплението на място, обикновено покрито с дрехи);

- това процесуално-следствено действие е извършено повърхностно и незадълбочено.

В **третия раздел** е анализирана втората предпоставка за провеждане на задочно производство – призоваването. За да се приеме като валидна предпоставка, призоваването трябва да бъде или *редовно*, или да е налице *невъзможност за неговото извършване*. Тази невъзможност ще бъде установена посредством извършването на щателно издирване, което е третата предпоставка, позволяваща разглеждането на дело в отсъствие на подсъдимия. Този извод се основава на преглед на съдебната практика. На базата на сравнителен анализ са невъзможността за извършване на призоваване (предпоставка за провеждане на задочно производство) е разграничена от нередовното призоваване (предпоставка, преграждаща провеждането на задочно производство).

Изтъкнато е, че за да бъде призоваването редовно е необходимо кумулативното изпълнение на две условия: съдържателно и процедурно. *Съдържателното условие* обхваща съдържанието на призовката. То представлява реализация на правото на информираност, въведено в контекста на задочното производство от редица актове на ЕС. От друга страна, *процедурното условие* е насочено към механизма за достигане на информацията за наказателното производство до обвиняемия/подсъдимия. То включва процесуалните изисквания както за връчване на призовката, така и за извършване на щателно издирване с цел установяване местонахождението на лицето. Дисертационният труд подробно изследва съдържателните и процедурните изисквания, чието наличие класифицира призоваването като редовно. За тази цел са анализирани нормативни актове и практика както на български съдилища, така и на международни трибунали.

За нуждите на определяне кога е налице невъзможност да се извърши редовно призоваване е изследвано кога местожителството на обвиняемия е неизвестно. За тази цел е направено разграничение между временно и постоянно отсъствие на обвиняемия. Разгледани са и последиците при невъзможност за извършване на призоваване. Успоредно с това, констатирането на тази невъзможност се обвързва с извършването на действия по щателно издирване. Изследва се и с какви процесуални средства може да се удостовери, че е налице невъзможност за извършване на призоваване, а не нередовно призоваване. Направени са предложения *de lege ferenda* за осъвременяване на

нормативната уредба по начин, който би създал известни гаранции, че отсъстващият обвиняем ще бъде осведомен за воденото срещу него наказателно производство.

В четвъртия раздел е подробно изследвана третата предпоставка за провеждане на задочно производство – извършването на действия по щателно издирване. Разгледан е обхватът и параметрите на издирвателната дейност. Направен е опит да бъде обособен кръгът от държавни органи, които са компетентни да извършват щателно издирване. Изследвано е какви актове, изхождащи от споменатите органи, могат да бъдат приложени като доказателство, че щателно издирване действително е иницирано, протекло и приключило, водейки до определен резултат (обвиняемият е намерен или обвиняемият не е намерен). Съпоставени са срокове, приети от съдебната практика, като достатъчни, респективно недостатъчни, за да се приеме, че макар местонахождението на обвиняемия да не е установено, щателно издирване е извършено. Предложен е списък от действия, чието изпълнение може до известна степен да гарантира, че са положени необходимите усилия за извършването на редовно призоваване и свързаното с него щателно издирване. Обърнато е внимание, че ако има данни, че обвиняемият/подсъдимият се намира извън територията на Република България, лицето следва да бъде обявено както за общодържавно издирване, така и за транснационално издирване. В тази връзка, са разгледани способите за осъществяване на международно сътрудничество за целите на получаване на информация за местонахождението на обвиняемия и/или извършване на последваща издирвателна дейност. Изследвани са органите, посредством които може да се осъществява международно сътрудничество. Разгледани са искането за осъществяване на международно сътрудничество, поръчката за международна правна помощ, международната заповед за арест. Изследвани са процедурните правила на Международния наказателен трибунал за бивша Югославия и на Международния наказателен съд по отношение международното сътрудничество при издирване на отсъстващо лице.

В петия раздел е анализирана четвъртата предпоставка за провеждане на задочно производство – липсата на уважителни причини за отсъствието на подсъдимия. Предложена е работна дефиниция за понятието „уважителни причини“ като обективни пречки, възпрепятствали явяването на обвиняемия пред съответния орган на досъдебното производство или съда. Обърнато е внимание, че уважителните причини могат да се дължат на случайно събитие или непреодолима сила. Изтъкнато е, че когато такива пречки са налице, делото трябва да се отложи, а не да се гледа в отсъствие на обвиняемия/подсъдимия. Изследвана е съдебната практика (на български съдилища и на

ЕСПЧ) и мненията на отделни автори, писали по разглежданата материя, с цел открояване на най-често срещашите се събития, които съдът приема за уважителни причини. Разгледани са последиците от провеждането на задочно производство въпреки наличието на уважителни причини. Разликата се състои в това дали съдът е предварително уведомен за тези причини. Ако задочната присъда е постановена въпреки че съдът е бил уведомен за наличието на уважителни причини и подсъдимият е заявил желание да участва на делото, присъдата следва да се отмени от по-горестоящия съд (въззивен съд или касационен съд). От друга страна, ако съдът не е бил известен за наличието на уважителни причини, отмяната е по реда на възобновяването на наказателни дела поради наличието на новооткрито обстоятелство по смисъла на чл. 422, ал. 1, т. 3 НПК.

В **шестия раздел** е анализирана петата предпоставка за провеждане на задочно производство – местонахождение на подсъдимия извън пределите на България. Застъпена е тезата, че тази предпоставка няма нито самостоятелно проявление, нито самостоятелно значение. В допълнение към споменатото, е изразена позицията, че нейната функция е по-скоро конкретизация на възможното местоположение на обвиняемия, отколкото задаването на реални граници за провеждане на задочно производство. Извършен е сравнително-правен анализ с цел демонстриране на правни системи, където местонахождението в чужбина има значение на самостоятелна предпоставка. В тази насока е извършен и историко-правен анализ, на базата на който е установено, че след 1997 г. значението на предпоставката „местонахождение на подсъдимия извън пределите на България“ се размива и в настоящия си вид тя ненужно обременява правната уредба на задочното производство. Направени са две алтернативни предложения *de lege ferenda* с цел преодоляване на това положение. Първото предложение е насочено към отпадане на предпоставката „местонахождение извън пределите на България“, а второто – промяна на съдържанието на тази предпоставка по начин, който взема предвид необходимостта от предотвратяване образуването на висящи производства (*lis pendens*).

В **седмия раздел** са изследвани възможните последици от разглеждането на делото по задочен ред, когато липсват предпоставките за това. Тези последици в преобладаващата си част се реализират под формата на отмяна на задочния съдебен акт от по-горестоящия съд. Интерес представлява обаче конкретното основание за отмяна. В тази връзка, са подробно анализирани отделните основания за отмяна на съдебен акт. Изследвано е до каква степен основанията за проверка на присъдата от по-горестоящия

съд, регламентирани в сега-действащия НПК, отговарят на особеностите на нарушенията, допускани при провеждането на задочно производство. Вследствие на извършения анализ тези нарушения са поставени под три категории възможни основания за отмяна: съществено процесуално нарушение, необоснованост на присъдата и присъда, постановена при непълнота на доказателствата. Направени са предложения *de lege ferenda*, които в максимална степен да съобразят настоящата нормативната уредба със специфичния характер на някои хипотези, при които делото е проведено по задочен ред въпреки че липсват предпоставките за това. Успоредно с това, накрая на този раздел под формата на заключение на втората глава са извършени и предложения *de lege ferenda* за цялостно прецизиране на уредбата на задочното производство в чл. 269 НПК.

4. Глава Трета. Ефекти на влезлия в сила задочен съдебен акт.

Третата глава разглежда влизането в сила на задочен съдебен акт (присъда, постановление за прекратяване, определение за прекратяване на делото или непредаване на съд). Главата е разделена на два раздела, посветени на двата ефекта на материалната законна сила: Задължителност и Изпълняемост. Обърнато е особено внимание върху международното отражение на задочните актове.

В **първия раздел** (Задължителност на окончателния задочен съдебен акт) се изследват измеренията на ефекта на задължителност, които са характерни за влезлия в сила задочен съдебен акт. Изследвано е до колко задочните съдебни актове ангажират принципа *ne bis in idem* както на национално, така и на наднационално ниво. Това изследване е особено съществено, имайки предвид факта, че задочното производство може да доведе или да бъде резултат от реализиране на изключение от забраната *ne bis in idem*, респективно *lis pendens* (възобновяване, паралелни производства в няколко държави поради конфликт на юрисдикции и други). Обърнато е внимание, че при провеждането на паралелни производства, отнасящи се до същото лице и деяние, винаги поне едно от тях е неприсъствено.

С оглед дискуссионния характер на въпроса дали задочен акт следва да ангажира наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem*, фокусът на главата е насочен към

предоставяне на отговор на този въпрос. Това е направено посредством анализ в няколко насоки.

Първо, разгледано е дали принципът *ne bis in idem* има наднационален ефект. В тази връзка, е изследвана съдебна практиката, нормативни актове (конвенции, протоколи към конвенции, рамкови решения на ЕС и други) и правната литература. След като наличието на наднационален ефект на *ne bis in idem* е установен на територията на Шенгенското пространство, е обърнато внимание на обхвата на този ефект с оглед броя ратификации, резерви и декларации, депозираните от държавите по отношение на международните инструменти, които го регламентират.

Второ, прегледано е дали България е обвързана от международните инструменти, предвиждащи наднационален ефект на принципа *ne bis in idem* (като Конвенцията за прилагане на споразумението от Шенген). В тази връзка, са разгледани Докладът по приложението на Шенгенската система в България и Румъния (9.11.2018 г.), Резолюцията на Европейския парламент (11.12.2018 г.), Протоколът относно условията и договореностите за приемането на Република България и на Румъния в Европейския съюз (21.06.2005 г.). На базата на това изследване е установено, че наднационалният ефект на принципа *ne bis in idem* по отношение на държавите членки на Шенгенското пространство следва да намери пълно проявление на територията на Република България.

Уточнено е, че в рамките на европейското процесуално право се забелязват две системи на прилагане на забраната *ne bis in idem*: системата на Съда на Европейския съюз в Люксембург (при ангажиране на Хартата на основните права на Европейския съюз, Конвенцията за прилагане на споразумението от Шенген, регламенти, директиви, рамкови решения) и системата на Европейския съд за защита правата на човека в Страсбург (при ангажиране на Протокол № 7 към Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи). Първата система разглежда дела, обвързани с наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem*, а втората – предимно дела, обвързани с националния ефект на същия принцип.

Трето, предложен е анализ на въпроса дали и до каква степен задочните съдебните актове могат да се ползват от наднационалния ефект на споменатия принцип. В тази връзка, е обърнато внимание, че наднационалният ефект на *ne bis in idem* се проявява при кумулативното наличие на две предпоставки: окончателен съдебен акт и условие за изпълнение. Разгледано е кога задочните присъди (от една страна) и задочните постановления/определения за прекратяване на делото (от друга страна)

отговарят на тези предпоставки. В тази част е предоставен анализ на международни конвенции, нормативни актове на ЕС, практиката на Съда на Европейския съюз в Люксембург, практиката на Европейския съд по правата на човека в Страсбург, решения на български съдилища, трудове на автори, имащи отношение към разглежданата проблематика.

От една страна, е обърнато внимание, че окончателен съдебен акт е по принцип решение или присъда, притежаващи ефекта на *res judicata* (сила на пресъдено нещо) или акт, който слага край на наказателното преследване и прекратява окончателно наказателното производство. На базата на извършения анализ е достигнат изводът, че задочните присъди (оправдателни и осъдителни) се ползват със статус на окончателност както на национално, така и на наднационално равнище. Същото се отнася и до задочните постановленията/определенията за прекратяване на наказателното производство (ако разследването е извършено по същество, респективно делото е разгледано по същество от съда). Този факт води до реализиране на първата предпоставка за ангажиране на наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem*.

От друга страна, условието за изпълнение предполага наличието на три алтернативни изисквания: 1) *наложената санкция е изпълнена*, т.е. наложеното наказание е изцяло изтърпяно от осъденото лице; 2) *наложената санкция е в процес на изпълнение*, т.е. наложеното наказание е в процес на изтърпяване от осъденото лице; 3) *наложената санкция не може да се изпълни*, т.е. наложеното наказание не може да бъде изтърпяно от осъденото лице с оглед националното законодателство на държавата, постановила присъдата. Изследвано е в каква степен тези изисквания са удовлетворени, когато е наложено наказание „лишаване от свобода“ (ефективно и условно) в зависимост от степента на изтърпяване на наказанието и предприетите от държавата действия в момента, в който е осъществен контактът между компетентните органи на държавите, водещи паралелни наказателни производства срещу едно и също лице за едно и също деяние. Същото изследване е направено и по отношение на извършено полицейско задържане и/или наложена мярка за неотклонение „задържане под стража“. В случая фокусът е поставен върху времето, през което обвиняемият е бил задържан, и момента, в който същият е преустановил присъствието си по делото. Анализирани са последиците на частичното изтърпяване на наложеното наказание от задочно осъдения (например при наложени кумулативни наказания – глоба и лишаване от свобода, задочно осъденият заплаща глобата от територията на държавата, където се намира, без да се завърне, за да изтърпи и наказанието „лишаване от свобода“). Установено е, че частичното

изтърпяване на наказанието само по себе си прави невъзможно реализирането на условието за изпълнение.

Четвърто, разгледано е дали специфичният характер на задочното производство предполага обвързаност с принципа *ne bis in idem* или може да се изведат изключения. Изведена е позицията, че обвързаността на задочните съдебни актове с ефекта на *ne bis in idem* е ограничена от поведението на подсъдимия. Ако бъде доказано, че той умишлено се е укривил с цел бягство от правосъдие, задочната присъда не следва да ангажира забраната *ne bis in idem*. В този случай ще бъде възможно спрямо същото лице да бъде образувано наказателно производство на територията на държавата, където то се укрива.

Пето, разгледани са опасенията до какво би могло да доведе обвързаността на задочните съдебни актове с наднационалния ефект на *ne bis in idem*. В тази връзка е установено, че в преобладаващия брой случаи причините, поради които се оспорва наднационалният ефект на принципа *ne bis in idem* при задочни присъди, са три: 1) възможност за последващо възобновяване на делото; 2) възможна недоказаност на обвинението; 3) ненаказуемост на задочно осъдения/оправдания. Трите причини са задълбочено изследвани.

Във **втория раздел** (Изпълнителна сила на окончателните задочни съдебни актове) е разгледана процедурата по признаване и изпълнение на задочни съдебни актове. Обърнато е внимание на Европейската конвенция за международно признаване на присъди (съкратено нататък: ЕКМПП), ратифицирана от България през 2004 г. Конвенцията съдържа дефиниция на задочно решение. Тя предоставя рамка кои задочни съдебни актове подлежат на изпълнение и при какви хипотези. Дисертационният труд установява, че въз основа на тази дефиниция задочните съдебни актове могат да бъдат разделени на два вида: задочни решения (решение, постановено от съд в договаряща държава в резултат на наказателно производство, когато осъденото лице не е присъствало лично на съдебното заседание) и преобразувани задочни решения (задочно решение, което се счита за присъствено решение, постановено след изслушване на осъденото лице). Разгледани са спецификите на двата вида задочни съдебни актове през призмата на ЕКМПП. Обърнато е внимание, че искането за изпълнение по ЕКМПП на задочна присъда е възможно да бъде подадено преди присъдата да е влязла в сила. Това не важи за преобразувани задочни присъди.

В ЕКМПП е предложена процедура по изпълнение на задочни съдебни актове, включваща специална процедура по обжалване на искането за изпълнение на задочно

решение. Тази процедура може да бъде инициирана от задочно осъденото лице. Изтъкнато е, че възражението по ЕКМПП е единственото средство за обжалване на изпълнението на задочна присъда на базата на пряка употреба на средства на международното процесуално право. Дисертационният труд задълбочено изследва споменатата процедура, начините за инициирането ѝ, нейното протичане и възможните резултати.

Обърнато е внимание, че България е депозирала резерва по повод изпълнението на наказания, наложени от задочни решения, постановени от чуждестранен съд. Резервата е анализирана с оглед изискванията за тълкуване на текст на международен документ, изведени от практиката на Международния съд на Организацията на обединените нации и правната теория. Достигнат е изводът, че резервата не изключва обвързването на България с правата и задълженията, предвидени от ЕКМПП по повод задочните съдебни актове. Направени са предложения *de lege ferenda*, които гарантират, че това обстоятелство е отразено в НПК.

В контекста на изпълнението на задочни съдебни актове са разгледани Рамково решение 2008/909/ПВР относно признаването и изпълнението на присъди и Рамково решение 2002/584/ПВР относно европейката заповед за арест. Анализирани са законите, които транспонират тези рамкови решения (Законът за екстрадицията и европейската заповед за арест и Законът за признаване, изпълнение и изпращане на съдебни актове за налагане на наказание лишаване от свобода или на мерки, включващи лишаване от свобода) и са посочени пропуските в тази насока. Това е направено посредством анализ на практиката на СЕС и преглед на закони в Австрия и Германия, които транспонират същите рамкови решения. Направено е предложение за подобряване на българските законови текстове.

Разглеждат се условията, чието наличие позволява да бъде изпълнена европейска заповед за арест по отношение на влязла в сила задочна присъда. В този контекст се изследва и дискусията в теорията и практиката въпрос дали издаването на европейска заповед за арест по повод на постановена задочна присъда може да повлияе върху *условието за изпълнение* (втората предпоставка за наднационално ангажиране на забраната *ne bis in idem* съгласно Конвенция за прилагане на споразумението от Шенген). Положителен отговор на този въпрос би довел до преклудиране на наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem* винаги когато европейска заповед за арест бъде издадена. Вследствие на извършения анализ на трудове на отделни автори и практиката на СЕС се достига до извода, че издаването на европейска заповед за арест с

цел изпълнение на задочно постановена присъда не може да влияе върху наднационалното приложение на принципа *ne bis in idem*, ангажиран или не от същата присъда.

5. Заключение

В заключението са обобщени резултатите от проучването и са систематизирани най-съществените изводи. Обърнато е внимание до каква степен задачите, поставени в началото на дисертационното изследване, са изпълнени. Изложени са и някои от най-значимите приноси моменти на дисертационния труд.

III. Справка за по-съществените приноси в дисертационния труд

1. Предложена е дефиниция на задочното производство. В тази връзка е направен анализ на използваните понятия за задочно производство от ЕСПЧ, СЕС и в законодателствата на отделни държави. Обърнато е внимание на критериите, които обосновават тези понятия.
2. Направен е опит за формиране на обобщена концепция относно същността на задочното производство като вид неприсъствено производство с цел разрешаване на противоречията в съдебната практика по отношение на въпроса кои дела са задочни и кои дела са неприсъствени. Въвеждането на подобна концепция би способствало и за обогатяването на наказателнопроцесуалната теория.
3. Извършено е изследване при кои стадии на наказателния процес задочното производство може да намери проявление.
4. Изведени са конкретни гаранции и механизми на защита на правата на задочно съдените лица.
5. Лансират се изисквания, които да гарантират постигането на баланс между правата на личността (да участва в производството) и обществения интерес (от налагане на наказание за извършеното престъпление) при провеждането на задочно производство. Това се постига посредством изчерпателен преглед на ползите и вредите от разглеждането на делото по задочен ред.
6. Очертани са пропуските по отношение на регулацията на задочното производство както от страна на българските нормативни актове, така и от редица международни инструменти.
7. Изведени са пет конкретни предпоставки за провеждане на задочно производство: 1) задължително присъствие на подсъдимия; 2) призоваване (редовно призоваване или невъзможност за извършване на призоваване); 3) щателно издирване; 4) липса на уважителни причини за отсъствието на подсъдимия; 5) местонахождение на подсъдимия извън пределите на България.
8. Направен е опит за диференциране на различните проявления на необходимото присъствие на обвиняемия/подсъдимия. В тази насока, са използвани три работни понятия: „необходимо присъствие“, „задължително присъствие (по закон)“ и „нужно присъствие (по разпореждане на съда)“.

9. Предложени са две групи обективни критерии, които улесняват формирането на преценката дали присъствието на подсъдимия е необходимо за разкриване на обективната истина. Тези критерии са означени с работните понятия „вътрешни предпоставки“ и „външни предпоставки“. Вътрешните предпоставки са три. Те включват: 1) личност на дееца, 2) елемент от състава на престъплението и 3) процесуално основание, възпрепятстващо хода на делото. Външните предпоставки са два вида. Те включват: 1) разпит на обвиняемия/подсъдимия и 2) други принудителни способи за доказване (разпознаване, освидетелстване, вземане на образци за сравнително изследване). Изведена е позицията, че отсъствието на подсъдимия ще попречи за разкриване на обективната истина, винаги когато е налице някоя от вътрешните предпоставки, едновременно с което липсва някоя от външните предпоставки.
10. Предлагат се конкретни изисквания, чието изпълнение да гарантира, че са положени необходимите усилия за извършването на редовно призоваване и свързаното с него щателно издирване.
11. Обособен е конкретен кръг от основания за отмяна на задочния съдебен акт в зависимост от предпоставката, която липсва при разглеждане на делото по задочен ред.
12. Разгледано е въздействието на влезлия в сила задочен съдебен акт (*ne bis in idem*) и образуваното задочно производство (*lis pendens*) върху наказателното производство на другите държави. В тази връзка, е установено, че задочният съдебен акт (присъда, постановление/определение за прекратяване на производството) отговаря на предпоставките за ангажиране на наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem* в контекста на Шенгенското пространство. Паралелно с това, са изведени и две изключения от посоченото положение.
13. Търси се и се намира отговор на въпроса дали издаването на европейска заповед за арест във връзка с влязла в сила задочна присъда ще доведе до преклудирание на наднационалния ефект на принципа *ne bis in idem* по отношение на тази присъда.
14. Разгледани са процедурите по признаване и изпълнение на влязъл в сила задочен съдебен акт. Обърнато е внимание на способите за изпълнение на този акт, съдържащи се в ЕКМПП и в Рамково решение 2008/909/ПВР.
15. Изследвани са възможностите за атакуване на задочен съдебен акт, подлежащ на изпълнение, както по реда на вътрешното законодателство на Република

България (посредством подаване на жалба или искане за възобновяване на делото), така и посредством пряка употреба на средства на международното процесуално право (посредством подаване на възражение по ЕКМПП). Установено е наличието на възможност за избор на юрисдикция, респективно вътрешноправна система, където деянието, довело да задочната присъда, да бъде разгледано.

IV. Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

1. Задочното производство по Закона за углавното съдопроизводство. – В: Съвременни предизвикателства пред наказателното законодателство: Сборник доклади. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, 594 – 607.
2. Задължително и нужно присъствие на подсъдимия при задочното производство по наказателни дела. – В: Научни четения на тема „Санкциите в правото“: Сборник доклади. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, 578 – 592.
3. Преглед на съдебната практика относно предпоставките за провеждане на задочно производство по Наказателно-процесуалния кодекс от 1952 г. – В: Научна конференция „Правата на човека – 70 години след приемането на Всеобщата декларация за правата на човека“. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, 444 – 455.
4. Нужното присъствие на подсъдимия като предпоставка за провеждане на задочно производство по закона за углавното съдопроизводство. – В: 50 години Закон за административните нарушения и наказания – история, традиции, бъдеще: Сборник доклади. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020, 443 – 456.